

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M. A)

رشته روابط بین الملل

موضوع:

بررسی تحولات نوین مصر بر اساس الگوی توسعه سیاسی هانتینگتون

استاد راهنما :

آقای دکتر احمد بخشایش اردستانی

استاد مشاور:

آقای دکتر محمد جواد حق شناس

پژوهشگر :

محسن قادری

سال تحصیلی:

تابستان ۹۱

نمی توانم معنایی بالاتر از تقدیر و تشکر بر زبانم جاری سازم و سپاس خود را در وصف استادان خویش آشکار ننمایم، که هر چه گویم، کم گفته ام.

تقدیم به همه شهدای راه بیداری اسلامی

تقدیم به آنانکه با اهداء خون سرخ خود بساط کاخ سبز دیکتاتوری را برچیدن

(و یزکیهم و یعلمهم الکتاب و الحکمه)

با تشکر و سپاس از اساتید دانشمند و معزز دانشکده علوم سیاسی جناب آقایان: دکتر بخشایش اردستانی، دکتر حق شناس و دکتر اشرفی، که از محضر همه این عزیزان فیض برده ام.

و با تشکر خالصانه خدمت همه کسانی که به نوعی مرا در به انجام رساندن این مهم یاری نموده اند.

تعهذنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانف محسن قادری دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد به شماره دانشجویی ۸۸۰۶۵۰۲۱۴۰۰ در رشته روابط بین الملل که در تاریخ ۹۱/۴/۲۸ از پایان نامه خود تحت عنوان بررسی تحولات نوین مصر بر اساس الگوی توسعه سیاسی هانتینگتون با کسب نمره و درجه دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق رو پژوهش انجام شده توسط اینجانف بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانف مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۹۱/۴/۲۸

محسن قادری دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین الملل از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره به
حروف و با درجه مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۰	مقدمه.....
۱	فصل اول : کلیات تحقیق.....
۲	۱-۱- بیان مسئله.....
۳	۲-۱- اهداف تحقیق.....
۳	۳-۱- اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن.....
۴	۴-۱- پیشینه تحقیق.....
۷	۵-۱- سئوالات و فرضیه های تحقیق.....
۸	- سئوالات تحقیق.....
۹	- فرضیه های تحقیق.....
۹	۶-۱- مدل تحقیق.....
۹	۷-۱- تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه های کلیدی.....
۱۰	۸-۱- روش تحقیق.....
۱۱	۹-۱- قلمرو تحقیق.....
۱۲	فصل دوم : مطالعات نظری.....
۱۳	مقدمه.....
۱۴	۱-۲ گفتار اول: دیدگاه های مختلف درباره مفهوم و مؤلفه های انقلاب.....
۱۴	۲-۱-۱- استاد مطهری.....
۱۵	۲-۱-۲- تدا اسکاچپول.....
۱۶	۲-۱-۳- ساموئل هانتینگتون.....
۱۷	۲-۲ دیدگاه های مختلف درباره دموکراسی.....
۱۸	۲-۲-۱- مفاهیم بنیادین در دموکراسی.....
۱۹	۲-۲-۲- تعریف دیوید بیتهام و بویل.....
۲۰	۲-۲-۳- تعریف ساموئل هانتینگتون.....

۲۱	۲-۲-۴- اسلام و دموکراسی از نگاه هانتینگتون.....
۲۲	۲-۳-۳ گفتار سوم: فرآیندهای گذار به دموکراسی.....
۲۲	۲-۳-۱- موج های مختلف دموکراسی.....
۲۵	۲-۳-۲- فرآیندهای گذار به دموکراسی.....
۲۸	۲-۳-۳- الگوهای دموکراسی.....
۳۰	۲-۴-۴ گفتار چهارم: دیدگاه‌های مختلف درباره حرکت‌های مردمی در مصر.....
۳۰	۲-۴-۱- تحولات مصر؛ انقلاب؟.....
۳۰	۲-۴-۲- بیداری اسلامی، بیداری انسانی.....
۳۸	۲-۴-۳- بهار عربی.....
۴۰	فصل سوم: بررسی تحولات جدید مصر.....
۴۱	مقدمه.....
۴۲	۳-۱- گفتار اول: نگاهی به مصر و جنبش‌های اصلاح‌گرانه در این کشور.....
۴۲	۳-۱-۱- درباره کشور مصر.....
۵۰	۳-۱-۲- درباره جنبش‌های اصلاح‌گرانه در مصر.....
۵۱	۳-۱-۲-۱- اقدامات اصلاحی سید جمال الدین اسدآبادی.....
۵۳	۳-۲-۱-۲- افکار محمد عبده.....
۵۴	۳-۲-۱-۳- جنبش اسلامی گروه اخوان المسلمین.....
۵۸	۳-۲-۱-۴- مواضع جماعت اخوان المسلمین بعد از انقلاب.....
۶۴	۳-۲-۲- گفتار دوم: تحولات جدید در مصر.....
۶۴	۳-۲-۱- اوضاع اقتصادی و سیاسی مصر در دوره حکومت مبارک.....
۶۵	۳-۲-۲- نقطه شروع اعتراضات مردم.....
۶۶	۳-۲-۳- کناره‌گیری و استعفای حسنی مبارک از قدرت.....
۶۸	۳-۲-۴- مروری بر تحولات جدید در مصر.....
۸۹	فصل چهارم: حرکت به سمت تشکیل نظام دموکراتیک در مصر.....
۹۰	مقدمه.....

- ۴-۱ گفتار اول: بررسی تحولات مصر و الگوی توسعه سیاسی هانتینگتون..... ۹۰
- ۴-۱-۱- انقلاب یا اصلاحات سیاسی مردم‌محور..... ۹۰
- ۴-۱-۲- بررسی علل قیام مردم در مصر..... ۹۳
- ۴-۱-۳- بیداری اسلامی و بیداری انسانی..... ۹۵
- ۴-۱-۴- فروپاشی نظام دیکتاتوری مصر، فرآیندی ناتمام..... ۹۶
- ۴-۱-۵- انتخابات پارلمانی، نماد مردم‌گرایی..... ۹۸
- ۴-۱-۶- ایجاد ساختارهای قانونی و مدنی بر اساس اسلام و آموزه های دینی..... ۹۹

- فصل پنجم : نتیجه‌گیری و پیشنهادها..... ۱۰۵
- نتیجه‌گیری..... ۱۰۶
- پیشنهادها..... ۱۱۰
- منابع و مآخذ..... ۱۱۲

فصل اول :

کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسئله

شکل‌گیری جنبش‌های اعتراضی و تحول‌خواهانه در کشورهای عرب خاورمیانه و به ویژه در مصر (ژانویه ۲۰۱۰، بهمن ۱۳۸۹) در نوار شمالی افریقا بیانگر افزایش میزان آگاهی مردم جوامع این کشورها نسبت به حقوق سیاسی و اجتماعی‌شان می‌باشد. حقوقی که به دلیل نبود سازوکاری برای مشارکت دادن مردم در تصمیم‌گیری‌ها و نظرخواهی‌های مربوط به امور کشورشان و بطور کلی حق تعیین سرنوشت، طی سال‌های متمادی پایمال شده بود. مردمی که پس از تحمل چندین دهه انواع محرومیت‌ها در زمینه‌های اقتصادی و سیاسی و اجتماعی، دیگر از دست حاکمان خود به ستوه آمده و در پی تغییر وضعیت موجود بودند.

در این راستا پس از شروع اعتراضات و به ثمر نشستن خواست مردم در تونس که فرار حاکم این کشور را به دنبال داشت، مردم در مصر هم با حضور و مشارکت گسترده شرایط جدیدی را برای خود رقم زدند. حضور اقشار مختلف مردم و طبقات محروم و پائین دست در مصر نشان دهنده طرح نیازها، شعارها و مطالبات واقعی آنهاست و بر اساس مجموعه‌ای از عقاید، باورها، ارزش‌ها و نگرش‌های مختلف به میدان آمدند. مردم به دلیل اوضاع بد اقتصادی، عدم برخورداری از توزیع عادلانه ثروت و رفاه، وجود فساد در دستگاه‌های دولتی، فراهم نبودن فرصت‌های شغلی مناسب، گرانی و بیکاری و تبعیض و از همه اینها مهمتر مشارکت ندادن واقعی مردم برای تعیین سرنوشت سیاسی، با حضور در سطح شهرهای بزرگ به ویژه پایتخت بطور مسالمت‌آمیز خواستار تغییر وضع موجود شدند.

کشور مصر دارای جایگاه و نقش مهمی در میان کشورهای جهان اسلام است، ادیان و گرایش‌های مختلف مردم اعم از مسلمان، مسیحی، اسلام‌گرا(میانه‌رو و سلفی)، لیبرال‌ها، سوسیالیست، مارکسیست، دموکراتیک و به ویژه جوانان(به ویژه جنبش جوانان ۶ آوریل) با حضور گسترده و میلیونی و استفاده از فضای مجازی (فیس بوک، توئیتر و اینترنت) و برپایی اعتراضات مسالمت‌آمیز که از مساجد و نمازهای جمعه آغاز می‌شد، به ویژه در میدان التحریر قاهره و شهرهای مهم،

خواهان عبور از نظام دیکتاتوری حاکم بوده و به دنبال ایجاد اصلاحات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی با محوریت مردم هستند .

در این تحقیق تلاش بر این است که با بررسی الگوی توسعه سیاسی هانتینگتون به این سؤال پاسخ داده شود که آیا جنبش‌ها و قیام‌های تحول‌خواهانه مردم در مصر در راستای برقراری نظام دموکراتیک است و موجب تغییر و اصلاح نظام سیاسی آینده مصر به سمت دموکراسی خواهد شد. آیا نظام سیاسی مصر جدید مبتنی بر شریعت اسلامی شکل خواهد گرفت؟

۱-۲- اهداف تحقیق

در پایان این تحقیق انتظار این است ، تحولاتی که در مصر آغاز شد و به سقوط نظام دیکتاتوری در مصر انجامید ، آیا در چارچوب انقلاب و یا مجموعه‌ای از اصلاحات سیاسی - اقتصادی قابل ارزیابی است یا خیر؟ و اینکه تغییراتی که در مصر رخ داد تا چه میزان منطبق بر الگوی توسعه سیاسی هانتینگتون و طی فرآیندهای گذار به دموکراسی بوده است. آیا می‌توان حرکت مردم مصر را در قالب بیداری اسلامی تبیین نمود؟

۱-۳- اهمیت موضوع و انگیزه انتخاب آن

کشور مصر با سابقه چند هزار ساله تمدنی در شمال افریقا و حاشیه جنوب شرقی مدیترانه ، به دلیل وجود کانال سوئز و هم‌مرز بودن با سرزمین‌های اشغالی فلسطین دارای موقعیت جغرافیایی ویژه‌ای است. همچنین مصر از کشورهای مهم در جهان اسلام و دنیای عرب به شمار می‌رود و به قول برژینسکی «مردم مصر به آتش‌فشانی می‌مانند که گدازه‌های آن کل منطقه را می‌سوزاند».

از سوی دیگر مصر در دوران حکومت حسنی مبارک در همسویی آشکار با غرب تأمین‌کننده منافع آنها در منطقه بود. با توجه به این موارد و اینکه تغییر و تحولات در مصر بر سایر کشورهای عربی

خاورمیانه نیز تأثیرگذار است و این که مصری‌ها در پی چه الگوی حکومتی خواهند رفت تأثیر به سزایی در سایر تحولات کشورهای عرب خاورمیانه دارد، لذا نوع حکومتی که در آینده در مصر ایجاد خواهد شد اهمیت زیادی می‌یابد. لذا به منظور ارائه یک کار تحقیقی و بی‌طرفانه، تحولات مصر به عنوان کشوری تأثیرگذار، ما را به بازخوانی و تبیین رویدادهای این کشور سوق می‌دهد.

علاقه‌مندی به مطالعه و پی‌گیری مسائل و تحولات منطقه مهم و استراتژیک خاورمیانه و اینکه آیا تلاش‌ها و مجاهدت مردم به پا خواسته در مصر منتج به نظام دلخواه آنان خواهد شد، انگیزه لازم را برای تحقیق و بررسی در این زمینه ایجاد می‌کند.

۱-۴- پیشینه تحقیق

همانطور که عنوان این بخش نشان می‌دهد، باید در زمینه موضوع تحقیق به تحقیقاتی که تا کنون در این زمینه در قالب کتاب، پژوهش، مقاله، و ... انجام شده اشاره شود. کاملاً مشخص است که برای تهیه و تنظیم پیشینه برای هر تحقیق و معرفی پژوهش‌هایی که تا کنون انجام شده است، این بستگی به ماهیت پدیده رخ داده دارد، یعنی پدیده مذکور چیست؟، آیا برای دستیابی به نتایج ناشی از وقوع رخداد‌های سیاسی و شکل‌گیری تغییرات بنیادین در عرصه داخلی کشورها بایستی زمان معینی سپری شود؟

در زمینه تحولات داخلی کشورها تجربه نشان می‌دهد که میان وقوع رویداد تا شروع کار تحقیق فاصله‌ی زمانی معینی داشته باشیم تا محققان بتوانند به منظور انجام تحقیقات کامل به تحلیل، نتیجه‌گیری و یا حتی پیش‌بینی آینده تحولات بپردازند.

مصر در مسیر گذشته تاریخ خود جریان‌های سیاسی و اجتماعی پرفراز و فرودی را پشت سر گذاشته و در میان کشورهای جهان اسلام و مخصوصاً جهان عرب به لحاظ فرهنگ و سیاست جایگاهش ممتاز است؛ لیکن از تحولات جدید مصر، مدت زیادی نگذشته است که بتوان درباره آن به تحقیقاتی که در این زمینه صورت گرفته است اشاره نمود. ضمن آنکه باید به این نکته نیز اشاره

داشت که در مراحل کار تحقیق ، محقق باید در چارچوب زمانی مشخص به کار تحقیق مباردت ورزد ، در حالیکه ممکن است دامنه زمانی پدیده مورد تحقیق طولانی‌تر از آن مدت زمان تعیین شده باشد.

من حیث‌المجموع پژوهشگر بایستی محدوده زمانی معینی را تعیین کرده و اتفاقات را مورد کنکاش و بررسی قرار داده و درصد کسب نتایج حاصل از تحقیق برآید. بطور مثال ، در این تحقیق دانشجوی موظف شده تا از شروع اعتراضات مردم در مصر که بتدریج دامنه آن سراسر این کشور را فرا گرفت را تا کنار رفتن دیکتاتور و برگزاری اولین انتخابات پارلمانی را مورد بررسی قرار دهد.

آنچه از سوی کارشناسان و اندیشمندان در حوزه‌های سیاسی و فرهنگی درباره تحولات جدید مصر مشاهده می‌شود ، بطور عمده در قالب تعداد زیادی مقالات ، ارائه تحلیل‌های کارشناسی و سایر موارد می‌باشد.

با مراجعه به سایت مرجع نگهداری اطلاعات علمی کشور (به نشانی www.irandoc.ac.ir) بر اساس کلیدواژه‌های برگرفته از موضوع تحقیق و جستجوی انجام شده ، تنها نتیجه به دست آمده ، پایان‌نامه کارشناسی ارشد به شرح زیر می‌باشد :

۱- عنوان موضوع : تحولات سیاسی مصر در اثر گرایش به امریکا و تأثیر آن بر منطقه خاورمیانه

استاد راهنما : دکتر عبدالرضا هوشنگ مهدوی

اساتید مشاور : دکتر داود هرمیداس باوند و دکتر عبدالعلی بیگدلی

دانشجو : حمید امامی

دی ماه ۱۳۷۳

کتاب‌ها :

۱- کتابی از سوی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم و سازمان تبلیغات اسلامی، تحت عنوان "بیداری اسلامی" نوشته سید علیرضا حسینی عارف چاپ و منتشر شده است. این کتاب که در اختیار مبلغان قرار گرفته است ضمن محور قرار دادن "بیداری اسلامی" در جهان اسلام کوشیده تا اخبار و تحولات مربوط به خیزش‌های اسلامی را که از زمستان سال ۱۳۸۹ آغاز شده مورد بررسی قرار دهد.

این کتاب هفت فصل دارد؛ فصل اول به «تاریخ معاصر تفرقه امت اسلام و ایجاد مرزهای ملی استعماری» پرداخته؛ فصل‌های دوم تا ششم به ترتیب تحولات مربوط به «تونس، مصر، بحرین، لیبی و یمن» را مورد توجه قرار داده؛ فصل هفتم «پیام‌ها و سخنان مقام معظم رهبری و مراجع عظام تقلید» را گرد آورده است؛ و در پایان این اثر نیز «دلایل عام و خاص خیزش در کشورهای عربی» مورد بررسی قرار گرفته است.

۲- بیداری اسلامی (دلایل و ریشه‌ها)،

نویسندگان: تعدادی از محققان عرب، مترجم: کمال باغجری،

ناشر: موسسه ابرار معاصر تهران،

چاپ: اسفند ۱۳۹۱،

عنوان اصلی این کتاب، "جامعه و حکومت در جهان عرب" است که در سال ۱۹۸۷م توسط تعدادی از محققان و پژوهشگران اهل تسنن تألیف، چاپ و منتشر شده است.

این کتاب با تحلیل دقیق ساختارهای سیاسی، اجتماعی و تا حدی اقتصادی، ضمن اینکه وجود بحرانی عمیق در بسیاری از کشورهای عربی را به اثبات می‌رساند، بارها و بارها هشدار می‌دهد که استمرار این روند در یک تا دو دهه آینده، یعنی تقریباً در دوره معاصر ما، به تحولاتی گسترده منجر خواهد شد. این پیش‌بینی دقیق از آنجا نشئت می‌گیرد که این کتاب وارد لایه‌های ناپیدای جوامع و حکومت‌های عربی می‌شود و با بررسی مسائلی از قبیل: روند شکل‌گیری حکومت‌های عربی،

اختلافات قومی، نژادی، مذهبی و دینی جوامع عربی و تأثیر آنها بر ساختار سیاسی، ساختار ناقص جمعیتی و پدیده شهرهای غول‌پیکر در جهان عرب، شاخص‌های آموزشی و بهداشتی - درمانی و ارتباط آنها با ثبات سیاسی، تحلیلی علمی و عینی را از اوضاع سیاسی - اجتماعی جهان عرب ارائه می‌دهد. در واقع می‌توان گفت که پدیده بیداری اسلامی بسان کوه یخی است که فقط یک‌دهم آن به ظواهری مربوط می‌شود که برای همگان رؤیت‌پذیر است؛ اما نه‌دهم دیگر مربوط به سیر تحول جوامع و حکومت‌های عربی در حداقل یک قرن گذشته است که بالطبع از چشم بسیاری از افراد پنهان مانده است.

کتاب پیش‌رو با بررسی این لایه‌های پنهان روی دیگر این پدیده را برای ما آشکار می‌کند؛ برای مثال، در بحث مربوط به پدیده بزرگ شدن پایتخت‌های عربی، مؤلفان با ارزیابی ساختار ناقص جمعیتی در بسیاری از کشورهای عربی هشدار می‌دهند که در صورت عدم رفع این مشکل بحرانی جدی در انتظار این کشورها خواهد بود. با عنایت به این موضوع، گفتنی است پایتخت مصر یعنی قاهره، در زمره ۱۵ کلان شهر جهان قرار دارد.

با توجه به گذشت بیش از دو دهه از تاریخ انتشار کتاب، نکته قابل توجه اینجاست که اکثر پیش‌بینی‌های مؤلفان در لابه‌لای کتاب هم‌اکنون یا به‌طور کامل محقق شده‌اند و یا در شرف تحققند. احتمال افزایش مداخله خارجی در جهان عرب که نمونه بارز آن را در اشغال عراق توسط آمریکا دیدیم، و یا احتمال تجزیه برخی از کشورهای عربی دارای تنوع قومی و نژادی که به شکلی تراژیک در سودان (و سودان پس از تجزیه، به دو بخش شمالی و جنوبی تقسیم شد) نمود یافت، از جمله این موارد به‌شمار می‌روند.

جدای از معرفی کتاب‌هایی که برای نگارش این تحقیق مورد مطالعه قرار گرفته‌اند، سلسله اخبار، مقالات و تحلیل‌های کارشناسی که متناسب با موضوع این پژوهش می‌باشد، بطور جداگانه و با ذکر نشانی اینترنتی آنها در فصل منابع و مأخذ اشاره خواهد شد.

۱-۵- سئوالات و فرضیه‌های تحقیق

هانتینگتون پس از معرفی موج‌های مختلف دموکراسی که در ادوار تاریخی مشخص روی داده، به ارائه فرآیندهای گذار به دموکراسی می‌پردازد و در ادامه کار برای تغییر نظام‌های دیکتاتوری به نظام دموکراسی، الگوهای را نیز مطرح می‌کند. لازم به ذکر است که رویکرد هانتینگتون برای طرح چنین مباحثی شامل کشورهای جهان سوم نمی‌شود، چون اساساً هانتینگتون بر این باور است که راهکارهای وی بیشتر در کشورهای امکان وقوع دارند که این کشورها از منظر طی مراحل نهادمندی و نوسازی سیاسی نسبت به وضعیت اقتصادی واپس مانده باشند، یعنی توسعه سیاسی این کشورها عقب‌تر از توسعه اقتصادی آنهاست و در برهه‌ای از زمان با عقبگرد، به نظامات دیکتاتوری تبدیل شده‌اند.

هانتینگتون به منظور حذف نظام دیکتاتوری و برای دستیابی به دموکراسی از چهار نوع فرآیند نام می‌برد که عبارتند از تغییر شکل، فروپاشی، جا به جایی و خیزش‌های مستعمراتی. همچنین وی به الگوهای نیل به دموکراسی نیز اشاره می‌نماید که در فصل مربوطه به تفصیل به آنها پرداخته می‌شود.

در اینجا می‌رسیم به سئوالات اصلی و فرعی این تحقیق که باید بر اساس الگوی پیشنهادی هانتینگتون که در راستای نیل به نظام دموکراسی هستند، مطرح شوند. از آنجا که موضوع این تحقیق بررسی تحولات جدید مصر است، ذکر چند نکته لازم است:

الف) همان‌طور که در سطور پیشین هم آمد مصر در زمره کشورهای جهان سوم محسوب می‌شود با این تفاوت که شرایط مناسب برای توسعه اقتصادی و سیاسی - به معنای عام آن و شاخص‌هایی که برای ارزیابی آن وجود دارد- در مصر فراهم نبوده است.

ب) تحولاتی که در کشورهای عربی و به ویژه مصر روی داده را بهتر و بیشتر می‌توان با نظریه بیداری اسلامی - که از سوی جمهوری اسلامی ایران مطرح شد- تبیین نمود تا دیدگاه‌های هانتینگتون.

ج) مشابهت تحولات مصر (یعنی نفی دیکتاتوری و حرکت به سمت دموکراسی) با دیدگاه‌های هانتینگتون موجب می‌شود تا ضمن طرح سؤال و فرضیه‌هایی به بررسی میزان انطباق این تحولات و نظریات هانتینگتون پردازیم.

د) انقلاب در مصر بتدریج مراحل تکامل خود را طی می‌کند و لذا دستیابی به اهداف انقلاب به زمان نیاز دارد.

■ **سؤال اصلی:** پس از کناره‌گیری و سقوط نظام دیکتاتوری در مصر، آیا حکومتی دموکراتیک و مبتنی بر مطالبات مردم ایجاد می‌شود؟

■ **سئوالات فرعی:**

۱- آیا حرکت‌ها و جنبش‌های اجتماعی مردم در مصر دارای مؤلفه‌های شکل‌گیری یک انقلاب است؟

۲- آیا حضور گسترده و اعتراض‌آمیز مردم در سطح شهرهای این کشور صرفاً به دلایل اقتصادی و معیشتی است؟

۳- آیا تحولاتی که در مصر رخ داده مقدمات فرآیندهای گذار به دموکراسی می‌باشد؟

۴- آیا حرکت‌های مردمی در مصر در قالب عباراتی مانند: بیداری اسلامی، بیداری انسانی و بهار عرب قابل ارزیابی است؟

۵- در مصر کدام نوع نظام سیاسی تشکیل خواهد شد؟ الف) مردم‌سالاری دینی ب) دموکراسی لیبرالی

■ **فرضیه اصلی:**

بر اساس الگوی توسعه سیاسی هانتینگتون، به نظر می‌رسد نظام سیاسی آینده در مصر، به سمت دموکراسی لیبرال اصلاح شود.

■ **فرضیه جایگزین:**

با توجه به طرح شعارها و مطالبات اقشار گسترده مردم مسلمان ، به نظر می‌رسد در مصر نظام مردم‌سالاری دینی تأسیس شود .

۱-۶- مدل تحقیق

در این تحقیق سعی بر این است تا منطبق با تحولات کشور مصر که فاقد نظام دموکراتیک واقعی^(۱) است، از نظریه توسعه سیاسی هانتینگتون (الگوهای تغییر رژیم‌های اقتدارگرا)، بررسی دوره‌های مختلف شکل‌گیری دموکراسی در دوران معاصر و همچنین مطالعه دیدگاه دانشمندان در حوزه‌های سیاسی و اجتماعی درباره مفهوم انقلاب، استفاده می‌شود.

هم‌چنین میزان انطباق تحولات کشور مصر ، مطالعه دیدگاه دانشمندان در حوزه‌های سیاسی و اجتماعی درباره مفهوم انقلاب ، مطالعه نظریه توسعه سیاسی هانتینگتون (الگوهای تغییر رژیم‌های اقتدارگرا) و بررسی دوره‌های مختلف شکل‌گیری دموکراسی در دوران معاصر ، مورد بررسی قرار گیرد .

۱-۷- تعاریف عملیاتی متغیرها و واژه‌های کلیدی

فرآیندهای گذار به دموکراسی ، الگوهای دموکراسی ، انقلاب ، بیداری اسلامی

❖ فرآیندهای گذار به دموکراسی :

هانتینگتون فرآیندهای گذار به دموکراسی را به چهار نوع : تغییر شکل ، فروپاشی ، جابه‌جایی و خیزش‌های مستعمراتی تقسیم می‌کند و در مورد هر فرآیند نیز رهنمودهایی جهت تسریع آن به هواخواهان دموکراسی ارائه می‌دهد.

۱- در مصر انتخابات برگزار می‌شود اما نتایج آن، چیزی که مورد انتظار رأی دهندگان باشد نیست و این مهره‌ها و حامیان حزب حاکم (حزب حسی مبارک) هستند که همواره در نهادهای قدرت حضور دارند.

❖ الگوهای دموکراسی:

هانتینگتون در تشریح موج سوم دموکراسی، ضمن بحث از الگوهای اقدام به دموکراسی، پنج الگو را به تبع واینر بر می‌شمرد که عبارتند از:

الگوی دورانی، الگوی آزمایش دوم، الگوی دموکراسی گسسته، الگوی گذار مستقیم، الگوی غیر مستعمره شدن.

❖ انقلاب:

انقلاب، یک مفهوم قدیمی است که تعاریف متعددی از آن ارائه شده است و هر یک از متفکران و اندیشمندان، برداشت‌های خاص و گاه متفاوتی از آن داشته‌اند. این واژه در علم جامعه‌شناسی عبارت است از: «سرنگونی یک نظام کهنه و فرسوده و جایگزینی آن با یک نظام نو و متفاوت».

انقلاب، نوعی عصیان و طغیان علیه نظم موجود و وضع حاکم بر جامعه است که به منظور برقراری نظم نو و وضعی مطلوب، صورت می‌گیرد و مبتنی بر نارضایتی از یک وضع و آرزوی وضعی دیگر است. البته وجود عنصر نفی و انکار وضع حاضر، در تحقق یک انقلاب، ضروری است.

❖ بیداری اسلامی:

بیداری اسلامی، عنوانی است که از سوی رهبر جمهوری اسلامی ایران - آیت‌الله خامنه‌ای - برای تحولات صورت گرفته در کشورهای عربی - اسلامی انتخاب و در قالب "نظریه بیداری اسلامی" مطرح شد.

۱-۸- روش تحقیق

در این تحقیق از روش "توصیفی" برای تبیین و توصیف رخدادهای موجود در مصر و همچنین از روش "علی-مقایسه‌ای" به منظور مطالعه اثرات متقابل متغیرهای مستقل و وابسته بر یکدیگر، مورد استفاده قرار گرفته است.

۱-۹- قلمرو تحقیق

این تحقیق به تحولات صورت گرفته در مصر در فاصله زمانی شروع اولین اعتراضات مردمی در ۱۵ ژانویه ۲۰۱۱ م (۲۵ دی ۱۳۸۹) با تظاهرات شهروندان مصری در مقابل سفارت تونس که برای حمایت از انقلاب تونس بود و برگزاری اولین انتخابات ریاست جمهوری پس از کنار رفتن حسنی مبارک، می‌پردازد.